

Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerim

Hasta olsam ilacım, çorbam, sütüm o kitap

Suda mantarım, gökte; paraşütüm o kitap

Necip Fazıl Kısakürek

Giriş

Türk-İslâm Edebiyatının kaynağı olması yönüyle Kur'ân-ı Kerim'in edebiyatımız üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışacağımız tebliğimizde bu konuya geçmeden önce Din-Edebiyat ilişkisi üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Milletlerin oluşumunda, gelişiminde ve değişiminde en önemli etkenlerden birisi dindir. Bir dinden başka bir dine geçen toplumların yeni kabul ettikleri dinin onların hayatları üzerinde meydana getirdikleri değişim tarihen sabittir. İslâm dinini seçerek bu dinin ilkelerini benimseyen milletlerin yaşadıkları değişimin en güzel ifadesi, bu dine mensubiyet sonucu meydana getirdikleri medeniyetin *İslâm Medeniyeti*, oluşan kültürün de *İslâm kültürü* olarak adlandırılmasıdır. Milletlerin medeniyet ve kültürünün gelecek nesillere aktarılmasının en önemli aracı olan edebiyatın da, Müslüman toplumlarda, *İslâm edebiyatı* veya *ümmet edebiyatı* olarak isimlendirilmesi bu dinin edebiyatla ilişkisini ve edebiyat üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Müslüman milletlerdeki toplumsal değişimin en önemli faktörüdür. Toplumsal değişimin en güzel göstergesi ise bu milletlerin edebiyatıdır. Edebiyat milletlerin aynası; edebiyatçı ise zaman ve mekânın şahididir. Başta Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Araplar olmak üzere, sonradan bu dini kabul eden Fars, Türk ve diğer milletlerin hayatlarında çok köklü değişimler yaşandığı bir gerçektir. Toplumun her kesiminde ve bütün müesseselerinde meydana gelen değişimin boyutları ise edebî eserlerden takip edilebilmektedir.

Edebiyat tarihçilerimizden M. Fuad Köprülü¹ ve Agâh Sırrı Levend², İslâmî edebiyatın kaynaklarının başında Kur'ân'ı zikretmiştir. Diğer kaynaklardan hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, akaid ve ibâdet başlıklarının da doğrudan Kur'ân'la bağlantılarının olduğu ehli tarafından bilinmektedir. İslâm dininin kabulü ile edebiyatımızın kaynakları arasına giren Kur'an-ı Kerim, Türk-İslâm edebiyatına damgasını vurmuş ve İslâmlaşma sonrası yazılan her eserde, mukaddes kitabımızın izi belirgin bir şekilde müşahede edilmiştir.

Biz bu tebliğimizde Türk-İslâm edebiyatının en başta gelen kaynağı olan Kur'an'ın edebiyatımız üzerindeki etkisini şu başlıklar altında tespit ettik.

1. Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirlerinin Yazılması

Türkler yeni kabul ettikleri İslâm dinine büyük bir samimiyetle bağlanmışlar ve bu dini daha iyi öğrenmek ve öğretmek adına önceliği dinin temel kaynağı olan Kur'an'ı anlamaya vermişlerdir. İslâm'ı kabul sonrası dinî-edebeî türlerimiz arasında ilk sırayı Satırlararası Kur'an tercümelerinin almış olması bu düşüncenin edebiyatımızdaki yansımalarıdır. Konuyla ilgili çalışmalarda verilen bilgilere göre Kur'an, Arapça dışında ilk defa Sâmaniler devrinde (875-999) hükümdar Mansur b. Nuh'un emriyle Farsça'ya çevrilmiş ve bu çeviriyi yapan heyet içerisinde bulunan iki Türk âlimi vasıtasıyla hemen hemen aynı dönem içerisinde Türkçe'ye de tercüme edilmiştir³.

Bu bilgilere göre ilk Türkçe Satırlararası Kur'an tercüme X. Asırdan hemen sonra yazılmış olmakla birlikte, ülkemizin ve dünyanın değişik kütüphanelerinde bulunan Türkçe Kur'an tercüme XIII-XV. Yüzyıllara ait yazma nüshalardır. Bu yazma nüshalar üzerinde tanıtıcı makalelerin yanısıra neşir çalışmaları hem muhtelif Türkologlar, hem de ülkemizin önemli bilim adamları tarafından yapılmıştır. Bu çerçevede Türkçe Kur'an tercümelerinin yazma nüshalarından iki tanesi ülkemizde neşredilmiştir⁴.

Satırlararası Türkçe Kur'an çevirilerini, Sure tefsirleri ve Kur'an'ın tamamının tefsir edilmesi çalışmaları takip etmiştir. Sûre tefsirleri içerisinde Fatiha, Yasin, Mülk surelerinin tefsirleri önemli bir yekün arz etmektedir⁵.

Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat adlı eserinde bazı ayetleri tefsir edici mahiyette yazdığı şiirlerini, X. Yüzyılın hemen sonrasında başlayan Kur'an'ı Türkçe'ye çevirme ve tefsir etme çalışmalarının bir uzantısı olarak, XX. Yüzyıldaki manzum ayet tefsirleri olarak düşünebiliriz.

2. Kur'an'ın Getirdiği İnanç, İbadet ve Ahlâk Esaslarını Açıklayan Eserler Yazılması

İslâm sonrası yazılan ilk eserlerden biri olan *Kutadgu Bilig*'den başlayarak yazılan çok sayıda eserde İslâm dininin Kur'an ve sünnet kaynaklı inanç, ibadet ve ahlâk esasları açıklanmıştır. Edib Ahmet Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakâyık*, Ahmed-i Yesevi'nin *Divân-ı Hikmet*, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Şerif*, Yunus Emre'nin *Risâle-i Nushiyye*, Yusuf Nâbî'nin *Hayriyye* ve Sümbülzâde Vehbî'nin *Lütfiyye*'si vb. eserler İslâm inanç, ibadet, ahlâk ilkelerinin açıklandığı kitaplardan sadece birkaçıdır.

Ayrıca bunların dışında sadece inanç, ibadet, ahlâk konularının veya fikhî konuların açıklandığı manzum ve mensur eserler yazılmış olması da Kur'an-ı Kerim'in edebiyatımıza kaynaklık etmesinin önemli bir göstergesidir⁶.

3. Kur'an'ı Örnek Alarak Yeni Dinî-Edebeî Türlerde Eserler Yazılması

Kur'an-ı Kerim'in etkisiyle, manzum eserlerin başında, Allah'ın varlığı ve birliğinden

bahseden tevhîd manzumeleri⁷; bir kulun Allah'a olan ihtiyacını ve kendi acziyetini ifade eden münâcât manzumelerine⁸ yer verilmiştir. Ayrıca bu konularda müstakil mensur eserler yazılması; Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ⁹ diye bilinen isimlerini açıklamak üzere manzum veya mensur risale ve kitaplar kaleme alınması da Kur'an'ın edebiyatımız üzerindeki etkisini göstermektedir. Bunların dışında aşağıdaki başlıklarda yazılan eserler de, Kur'an'ın kaynaklık ettiği dinî-edebî türlerimizdendir.

a. Kısâs-ı Enbiyalar

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde anlatılan Peygamber kıssaları, Kur'an ve tefsirleri kaynak alınarak edebiyatımızda manzum ve mensur Kısâs-ı enbiyâların yazılmasına sebep olmuştur. Edebiyatımızda bu türün bilinen ilk örneği Rabguzî'nin Kısâs-ı Enbiyâsıdır¹⁰. Osmanlı dönemi ilim ve devlet adamlarından Ahmed Cevdet Paşa'nın Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ'sı da türün edebiyatımızdaki önemli örneklerinden biridir.

Bunların dışında da Türkçe'de yazılmış Kısâs-ı enbiyâlar vardır. Hz. Peygamber hakkında yapılan bibliyografik bir çalışmada bu türe ait Osmanlı döneminde yazılmış on beş eser hakkında bilgi verilmiştir¹¹.

Bütün peygamberler hakkındaki kıssaların yanısıra sadece bir peygamber'in kıssasından bahseden eserlerin yazıldığı da bilinmektedir. Agâh Sırrı Levend, Uzun Firdevsî, Serezli Sadi, Bihîştî Ramazan, Hamdî, Şemseddin Sivâsî gibi şairlerin Hz. Süleyman hakkında eserler yazdıklarını kaydetmiştir¹².

b. Yusuf u Züleyhâlar

Kur'an-ı Kerim'in Yusuf suresinde anlatılan, Yusuf Peygambere âşık olan Züleyhâ'nın hikâyesi edebiyatımızda *Kıssa-i Yusûf* ve *Yusûf u Züleyhâ* adlarıyla eserler yazılmasına sebep olmuştur. Tür hakkında bilinen ilk örnek İranlı Şair Firdevsî (ö. 1020)'ye aittir. Türk edebiyatı'nda bu türde ilk mesnevî yazan ise Âli'dir.

Kur'an'da ahsenü'l-kasâs/en güzel hikâye diye nitelenen bu olayı anlatan mesnevî nazım şekliyle yazılmış eserler içerisinde en önemlisi, Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Hamdî (ö. 1503)'nin Yusuf u Züleyhâ'sıdır¹³. Âli, Şeyyâd Hamza¹⁴, Kemal Paşazâde¹⁵, Yahya Bey¹⁶, Sulî Fakih gibi şairler, bu türde eser yazan Türk edîblerinin bazılarıdır¹⁷.

c. Hızır-nâmeler

Edebiyatımızda âb-ı hayât/ölümsüzlük suyu ile birlikte anılan Hızır (a.s.), Kur'an'da Hz. Musâ ile birlikte ismi geçen bir kişidir. Kur'an'da Hızır ismiyle anılmayıp, Allah tarafından kendisine ilim verilen bir kul olarak zikredilmektedir. Hz. Musâ ile birlikte bir yolculuk yapan Hızır, bu yolculuk sırasında yaptığı bazı davranışların şeriatın emirlerine aykırı gözükmeleri sebebiyle Hz. Musâ tarafından tenkit edilmiştir. Hz. Hızır, bu

davranışlarının Allah'ın bilgisi dâhilinde yapıldığını belirtmiş ve sebeplerini açıklamış; Hz. Musâ da onu anlayamadığını farketmiştir. Bu açıklamalardan sonra birliktelikleri sona ermiş ve Hz. Hızır, Hz. Musâ'nın yanından ayrılmıştır. Kehf Sûresi 18/65-82. ayetlerde anlatılan bu kıssa, edebiyat tarihimizde *Hızır- nâme*, *Risâle-i Hızır*, *Kıssa-i Musâ ve Hızır* adlarıyla eserler yazılmasına sebep olmuştur.

Şemseddin Sivâsî, Nev'î Yahyâ, Şeyhoğlu Osmân, Niyâzî-i Mısırî bu türde eser yazan bazı edebiyatçılarımızdır¹⁸.

4. Kur'ân'ın Edebî Teşbih Unsuru Olarak Kullanılması

Kur'ân ve ayetlerinin kendi anlamlarının dışında edebiyatımızda bir teşbih unsuru olarak da kullanıldığı görülmektedir. Kur'ân çok okunan bir kitap olması sebebiyle sevgilinin yüzü için bir teşbih unsuru olarak gösterilmiş; sevgilinin yüz çizgileri, ayva tüyleri de Kur'ân'ın âyetleri ve tezhibi gibi unsurlara teşbih edilmiştir. Bu bakımdan Kur'ân'a nasıl kâfirler bakamaz ve dokunamazsa sevgiliye de ancak maşûk bakabilir:

*“Cemâlün mushafın açma rakibe Önünde kâfirün Kur'an yaraşmaz”*¹⁹ Divan şiirimizin en büyük şairlerinden birisi olan Fuzulî, *“Her sanem Mushaf-ı hüsn-i Haka bir ayetdür Mekteb-i işkda her dil ana tıfl-ı sebak”*

beytinde dünya güzellerinin, Hakk'ın güzellik mushafının bir ayeti olduğunu belirtir. Bu beyitle ilgili olarak Ali Nihat Tarlan şu açıklamayı yapmıştır: “Hakk'ın her şeyi kaplayan güzelliği yine içinde her şeyin bulunduğu Kur'ân-ı Kerim'e

benzetiliyor. Dünyada mevcut güzeller o Mushaf'ın birer âyetidir. O bütünün birer cüz'üdürler. Gönüller de onu okuyup öğrenen çocuklardır. Bu çocuklar nasıl âyetleri Kur'ân-ı Kerim'in birer âyeti olarak okurlarsa, gönüller de dünyadaki güzelleri Hak güzelliğinin birer mazharı olarak görür ve tanırırlar.”²⁰

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz ve sayılarını daha da çoğaltmamız mümkün olan beyitlerde, Kur'ân'ın ve ayetlerin edebî teşbih unsuru olarak kullanıldığında, dinî bir anlatımdan daha çok edebî anlatıma güç kazandırma gayreti görülmektedir. Zaten teşbih sanatının amacı da budur.

5. Kur'an Ayetlerinin İktibas veya Telmih Yoluyla Kullanımı

Kur'an âyetleri dinî-edebî metinlerin yanısıra, edebî metinlerde de iktibas veya telmih yoluyla kullanılmıştır. İslâmiyet'i kabul sonrası edebiyatımızda yazılan ilk eserlerden *Kutadgu Bilig*'den günümüze yazılan edebî eserlerin çoğunda şair ve nasirlerimizin ya mana olarak Kur'an'ın bazı ayetlerine işaret ettiğini, ya da ayetleri kısmen veya tamamen iktibas ederek eserlerinde bunlara yer verdiklerini görüyoruz. Dinî-edebî metinlerde konunun gereği bu tip kullanımlar daha fazla iken, diğer edebî eserlerde daha azdır.

Kutadgu Bilig üzerinde yapılan bir çalışmada toplam yirmi dört ayetten mülhem beyit tespiti yapılmıştır²¹. Hayali Bey Dîvân'ında 5 ayet iktibasından²² söz edilirken; Ahmed

Paşa Dîvân'ında iktibas yoluyla kullanılan âyet sayısı ise 34 olarak tespit edilmiştir²³. Bizim dinî-edebî türlerin önde gelenlerinden biri olan hilye-i nebevîler hakkındaki doktora çalışmamızda ise, manzum hilyelerde iktibas yoluyla kullanılan ayet sayısı 39²⁴; çok yaygın bir dinî-edebî tür olan na'tlar da ise bu sayı 75 olarak örneklendirilmiştir²⁵.

Tebliğimizin bu bölümünde, Dîvânlarda iktibas yoluyla âyetlerin kullanımını gösteren bir iki örnekle yetinmek istiyoruz. Aşağıdaki beyitte Necâtî Bey, Mecnûn'un, İsrâ sûresi 1. ayetinde gece anlamındaki leylâ kelimesinden hareketle Leylâ'nın siyah saçlarında bu ayetin sırrını bulduğunu belirtmektedir:

*“Buldı Mecnûn saçında Leylâ'nun Sırr-ı esrâ bi-abdihi leylâ”*²⁶. Ahmet Paşa da, güle âşik olan bülbülün nağmelerinin gül bahçesini cennet bahçesi olarak

remz ettiğini “burası adn cennetleridir, ebedî olarak oraya giriniz” (Fâtır Suresi 35/33; Zümer 39/73) ayetini iktibasla anlatmıştır:

*“Nağme-i bülbül yine remz eyledi gülşende kim Hazihi cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn”*²⁷ Kânî'nin şu beyti ise, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılış olayını anlatan Kur'an ayetlerine

yapılan telmihe bir örnek teşkil etmektedir. Şair burada, Hz. Âdem'in kendi soyundan, Hz. Peygamber'in geleceğini işittiği için yasak meyveyi yediğini ve cennetten bunun için oradan çıkmayı tercih ettiğini hüsn-i ta'lil yoluyla ifade etmektedir: *“İşitti sulb-i pâkinden senin teşrifini Âdem Değiştî habbeye dâr-ı cinânı yâ Resûla'llah”*²⁸

6. Kur'an'ın Dilimize Soktuğu Kelimeler

Kur'an'ın dilimize soktuğu kelimelere geçmeden şunu da söylememiz gerekir: Araplardan sonra İslâmiyet'i kabul etmiş ve medeniyet oluşturmuş milletlerden olan Farsların ve Türklerin yazıda Arap alfabesine geçmelerindeki ve Arapça'nın bir ilim dili olarak kabul görmesindeki en büyük etki, Kur'an'ın dilinin Arapça olmasıdır. Fuad Köprülü, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Arapların hâkim millet olması ve İslâm medeniyeti nüvesinin Arap harsından meydana gelmesi, Arapça'yı uzun müddet -Orta Çağ Avrupası'nın Lâtincesi gibi -İslâm ümmeti için umumî bir yazı lisanı hâline koydu ve ve çok eski bir edebiyat lisanı olmalarına rağmen Farsça'nın ve Türkçe'nin İslâmiyet'i takip eden yüzyıllar, terk ve ihmal edilmiş bırakılmasına sebep oldu. Abbasîler zamanında yani İslâm medeniyetinin en yüksek devresinde Kaşgar'dan Atlas Okyanusu kenarlarına kadar umumî yazı lisanı olarak Arapça'yı görüyoruz. İslâm ümmeti dairesine girmiş kavimler için, Kur'an dilinin bu üstünlüğü ve hâkimiyeti kadar tabii bir şey olamazdı”*²⁹

Kur'an-ı Kerim, İslâm dinini kabul eden bu milletlerin alfabelerinin değişiminde etkili olmanın yanısıra, bunların diline, inanç, ibadet ve ahlâk prensipleri vasıtasıyla çok sayıda

kelimenin girmesine de sebep olmuştur. Başta Esmâ-i Hüsnâ'da geçen Allah, Rab, Rahman, Rahîm, Hâlık, Mâlik vb. isimler olmak üzere, salat, dua, zekat, sadaka, rasul, nebi, âhîret, kıyâmet, cennet, nâr, melik, hac, cihâd, kıyâm, kıtâl, âlem, âlim vs. gibi kullandığımız yüzlerce kelime Arapça'dan Türkçe'ye Kur'ân sebebiyle girmiştir.

Ayrıca bunların dışında Kur'ân'da geçtiği için bizlere de isim olarak verilen, başta peygamber adları olmak üzere çok sayıda kelime daha vardır. Bu isimler, edebiyatımızda da Kur'ân'da temsil ettiği konumdan hareketle kullanılmıştır. Yusuf güzelliğın, Yakub hüznün ve ayrılığın; Eyüp sabrın; Lokman hikmetin; İsmail teslimiyetin; Süleyman hâkimiyetin; Âsaf bilginin sembolü vb. olarak şairlerimiz tarafından kullanılmıştır³⁰.

7. Genel Olarak Kur'an'ı Tanıtan Şiirler

Kur'ân-ı Kerim'i anlatan müstakil şiirler yazılması da, bu mukaddes kitabın edebiyatımız üzerindeki etkilerindendir. Behçet Kemal Çağlar'ın *Kur'an-ı Kerim'den İlhamlar*³¹ adlı kitabı mukaddes kitabımızdaki surelerin 37'si hakkında yazılmış şiirleri toplayan önemli bir eserdir. İstiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un, Safahat adlı eserinde,

“Ey nüsha-i cânı ehl-i dînin!

Ey nâsih-i şânı münkirinin!”

beytiyle başlayan “Kur'ân'a Hitab”³² ismiyle bir şiiri vardır. Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz diğer bazı şairler ve şiirleri ise şöyledir: Mehmet Emin Yurdakul “Kur'ân-ı Kerim”³³, Faruk Nafiz Çamlıbel “Son Kitab”³⁴, Necip Fazıl Kısakürek “Kur'an ve Hadis”³⁵, Arif Nihat Asya “Kur'ân”³⁶, Hayreddin Karaman “Kur'ân'a Sarıl”³⁷. Daha geniş bir araştırma yapılacak olsa bu listenin daha çok uzayacağı açıktır.

Son asır edebiyatımızın en önemli şairlerinden birisi olan Necip Fazıl Kısakürek'in şiirini burada bir örnek olarak veriyoruz. Bu şiirde Kısakürek, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğu; mahlûk (yaratılmış) olmadığı; insan ve cinlerin biraraya gelse benzerini oluşturamayacağı İlâhî bir kitap olduğu; zaman eskitemeyeceği güzellikleri ve sırları taşıdığı gibi hususlara temas etmiştir.

“Kur'an ve Hadis

“Birleşse insan ve cin Kur'ân'a denk söz için, En küçük parçasına misil getiremezler” O esrar kapısından içeri giremezler

Ve yolu çelinseydi “Dağa taşa inseydiHaşyetinden dağ ve taş paramparça olurdu” Dağlar pamuk yığını, taşlar sırça olurdu.

“Bilinmesin isterse

Nerde ele geçerse Görülür ki, bu kelâm olamaz insan işi!” Ses ve harf şeklinde İlâhî ihsân işi.

Kur'an yaratık değil;

Zerresi kıtık değil, Bir nur ki dile sığmaz, ona yetmez Arapça; O, Arapçaya inmiş Allah kelamı Rabça...

Kur'an mukaddes Kur'an...

Yenilik onda her an; Onda ebedî nizâm, onda iç ve dış sırlar... Onu zaman silemez eskitemez asırlar”³⁸

8. Besmele İle İlgili Şiirler

Dîvanların bir kısmı ile; özellikle dinî konulu mesnevîlerin bazısının başında Kur'ân'dan bir ayet olan ve Tevbe Suresi hariç her surenin başında bulunan Besmeleyi açıklayan ve onun faziletlerinden bahseden şiirler yazılmıştır. Dîvân edebiyatımızın en önemli şairlerinden birisi olan Ahmet Paşa bu geleneğe uyararak Dîvân'ının ilk şiirini besmele hakkında yazmıştır. Bismelenin Kur'ân'ın unvânı, rahmet kapısının kilidini açan, iki cihân ehli için en büyük nimet olan, Allah'ın en büyük ismi, dünyadaki eşyalarda bulunan bereketin sebebi, meleklerin Hz. Âdem'e secde nedeni vs. olduğunun açıklandığı ve besmelesiz işin tamam olmayacağını belirtildiği mesnevî nazım şekliyle yazılmış olan bu şiiri, tebliğimizin bu bölümünde örnek olarak veriyoruz:

“Bi’smillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm Oldı çü unvân-ı Kelâm-ı Kadîm

Kufl-güşâ-yı der-i rahmetdir ol İki cihân ehline devletdir ol

Nâme-i lâ reybe çü tuğra budur Zann ederim k’ a’zam-ı esmâ budur

Her bereket kim kodu eşyâda Hak Anı sebep eyledi dünyâda Hak

Cismine onunla hulûl etdi rûh Anun içindir sana bunca fütûh

Anun ile Âdem’e feyz oldı cûd Anun için etdi melekler sücûd

Abı budur hilye-ger-i hâk eden Hâkı budur gıpta-ı eflâk eden

Vird-i zebân et anı sen ber-devâm Ansuz işe başlama k’olmaz tamâm”³⁹ Divan şiirimizin zirvede olduğu XVI. Yüzyıl şairlerimizden Yahya Bey de, aynı geleneğin

etkisiyle Dîvân'ının manzum-mensur dibâcesine;

“Ahmedu’llâhe ba’de bismillah Ve hüva’llâhu lâ ilâhe sivâh

Ulu ni’met degül mi şükr-i Şekûr Ulu rahmet degül mi zikr-i Gafûr

Besmele kim sözlerün a’lâsıdur

Söz başının sünbül-i zîbâsıdur”⁴⁰

beyitleriyle başlamıştır. Mesnevîlerden ve dîvânlardan bununla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Edebiyatımızın İslâmî dönemde yazılan ilk eserlerinden itibaren yazılan her eserin başlangıç kısmında yer bulan besmele hakkında günümüzde de müstakil şiirler yazılmaya devam etmektedir.

Sonuç:

Türk-İslâm Edebiyatının kaynağı olması bakımından Kur’ân-ı Kerim’in ele alındığı bu tebliğ, bizim şunları söylememizi mümkün kılmıştır:

1. Kur’ân-ı Kerim, İslâm dininin olduğu gibi, Türk-İslâm edebiyatının da ilk ve en önemli kaynağıdır.
2. Kur’an-ı Kerim, edebiyatımız üzerindeki etkisinin ilk ürünleri, Türkçe satırlar arası Kur’ân çevirileridir. Daha sonra bunları ayet, sure ve Kur’ân tefsirleri takip etmiştir.
3. Kur’an-ı Kerim, ayrıca getirdiği inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile Türk –İslâm edebiyatında yeni eserlerin yazılmasına kaynaklık etmiştir.
4. Türk-İslâm edebiyatı’ndaki Tevhid, Münâcât, Esmâ-i Hüsnâ gibi türlerin yanısıra; Kısâsı Enbiya, Kıssa-i Yusûf ve Hızır-nâmeler de Kur’ân’ın kaynaklık ettiği manzum-mensur dinî-edebî türlerimizdendir.
5. Kur’ân bir edebî teşbih unsuru olarak şairlerimiz tarafından kullanılmış; bu çerçevede sevgilinin yüzü ve yüz çizgileri Kûr’ân’a ve onun ayetlerine teşbih edilmiştir.
6. Kur’an ayetleri, kısmen veya tamamen iktibas edilerek veya telmih yoluyla edebî sanatlar çerçevesinde şiirlerimizde kullanılmıştır.
7. İslâmiyet’i kabul sonrası Uygur alfabesini bırakarak Arap alfabesi kökenli alfabeyi tercih edişimizde, Arapça’nın Kur’ân’ın dili olmasının etkisi vardır. Dilimize çok sayıda Arapça kelime girmesi de aynı sebepten kaynaklanmıştır.
8. Bazı şairlerimiz tarafından Kur’ân’ı konu alan şiirler yazması, bu kitabın edebiyatımıza kaynaklık etmesinin bir göstergesidir.
9. Yine bazı şairlerimizin Kur’ân’ın bir ayeti olan besmele hakkında şiirler yazması da Kur’ân’ın edebiyatımıza kaynaklık etmesinin bir diğer göstergesidir.

Kaynaklar:

1. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2003, 112-113.

2. Agâh Sırrı Levend, "İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, TDK. Yay., Ankara 1989, s. 186-187;
3. Aysu Ata, *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi-Karahanlı Türkçesi*, TDK Yay., Ankara 2004.
4. Ahmet Topaloğlu, *Muhammed b. Hamza XV. Yüz Yıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976; Aysu Ata, *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi-Karahanlı Türkçesi*, TDK. Yay., Ankara 2004.
5. Sure tefsiri çalışmalarına bir örnek olarak bkz. Ali Öztürk, *Hızır bin Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Suresi Tefsiri*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.
6. Konuyla ilgili örnek eserler için bkz. Agâh Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*, TDK. Yay., Ankara 1989, s. 35-80; Ali Yılmaz-Zülfikar Güngör, *Türk Dili Edebiyatı Tarihi*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayını, Ankara 2006, s. 327-328.
7. Divân şiirindeki tevhid manzumeleri hakkında bkz. Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler*, İstanbul 1936.
8. Divân şiirindeki münâcatlar hakkında bkz. Abdulhakim Koçin, *Divan Şiirinde Münâcât*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1998.
9. Türk edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ türünün yeri hakkında bkz. Halil İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar*, Doktora Tezi, İzmir 1985.
10. Aysu Ata, *Nasırü'd-Din Bin Burhânü'd-Din Rabgûzi Kısâsu'l-Enbiyâ*, TDK. Yay., Ankara 1997.
11. Bkz. Seyfettin Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine bir Bibliyografya Denemesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 3, s. 357-358.
12. Agâh Sırrı Levend, "Divân Edebiyatında Hikaye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1967*, TDK. Yay., Ankara 1989, s. 96.
13. Naci Onur, *Yusuf'u Züleyha Hamdi*, Akçağ Yay., Ankara 1991.
14. Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, (Nakleden: Dehri Dilçin), TDK. Yay., İstanbul 1946.
15. Kemal Paşazâde, *Yusuf'u Züleyha*, (Hz. Dr. Mustafa Demirel), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983.
16. Yahya Bey, *Yusuf ve Zeliha Tenkidli Basım*, (Hz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979.
17. Bu türde eser yazan bazı şahıslar ve eserleri için bkz. Agâh Sırrı Levend, "Divân Edebiyatında Hikaye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1967*, s. 98-99.
18. Bu türde eser yazan bazı şahıslar ve eserleri için bkz. Agâh Sırrı Levend, a.g.m, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1967*, s. 96.
19. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*, TTK. Yay., Ankara 1988, s.49.
20. Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yay, Ankara 2001, s. 368.
21. Bkz. Mehmet Kara, *Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig*, Birleşik Yay., Ankara 1990, s. 23-44.
22. Bkz. Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1996, 64-65.Bkz.
23. Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2001, s. 34-36.
24. Bkz. Zülfikar Güngör, *Türk Edebiyatında Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2000, s. 97-113.

25. Bkz. Emine Yeniterzi, *Divân Şiirinde Na't*, TDV. Yay., Ankara 1993, 91-142.
26. Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, MEB. Yay., İstanbul 1997, s. 149.
27. Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, s. 36.
28. Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Hz. Prof. Dr. Cemal Kurnaz), TDV Yay, Ankara 1992, s. 16.
29. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2003, 111-112.
30. Kur'an'da geçen kavram ve isimlerin edebiyatımızdaki kullanımları hakkında örnekler için bkz. Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992.
31. Behçet Kemal Çağlar, *Kur'an-ı Kerim'den İlhamlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995.
32. Şiirin tamamı için bkz. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Hz. Prof. Dr. Cemal Kurnaz-Yard. Doç. Dr. Mustafa Tatçı vd.), MEB. Yay., İstanbul 2001, s. 537-538.
33. Rıza Akdemir, *Dini ve Milli Şiirler Antolojisi*, TDV. Yay., Ankara 1991, s. 300.
34. Faruk Nafiz Çamlıbel, *Han Duvarları*, MEB. Yay., İstanbul 1995, s. 187.
35. Necip Fazıl Kısakürek, *Esselâm*, Büyük Doğu Yay., İstanbul ty., s. 112-113.
36. Arif Nihat Asya, *Fatihler Ölmez ve Takvimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s. 67.
37. Hayreddin Karaman, *Dert Söyletir*, İz Yay., İstanbul 2002, s. 55-56.
38. Necip Fazıl Kısakürek, *a.g.e.*, s. 112-113.
39. *Ahmet Paşa Divanı*, (Hz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara 1992, s. 23.
40. Yahya Bey, *Divân Tenkidli Basım*, (Hz. Dr. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977, s. 3.